فضل الرحمن « فاضل »
تاريخ نشر: 26 فبروری 2022 م

د لوی خدای په نامه

د شرق نابغه سيد جمال الدين « افغاني »

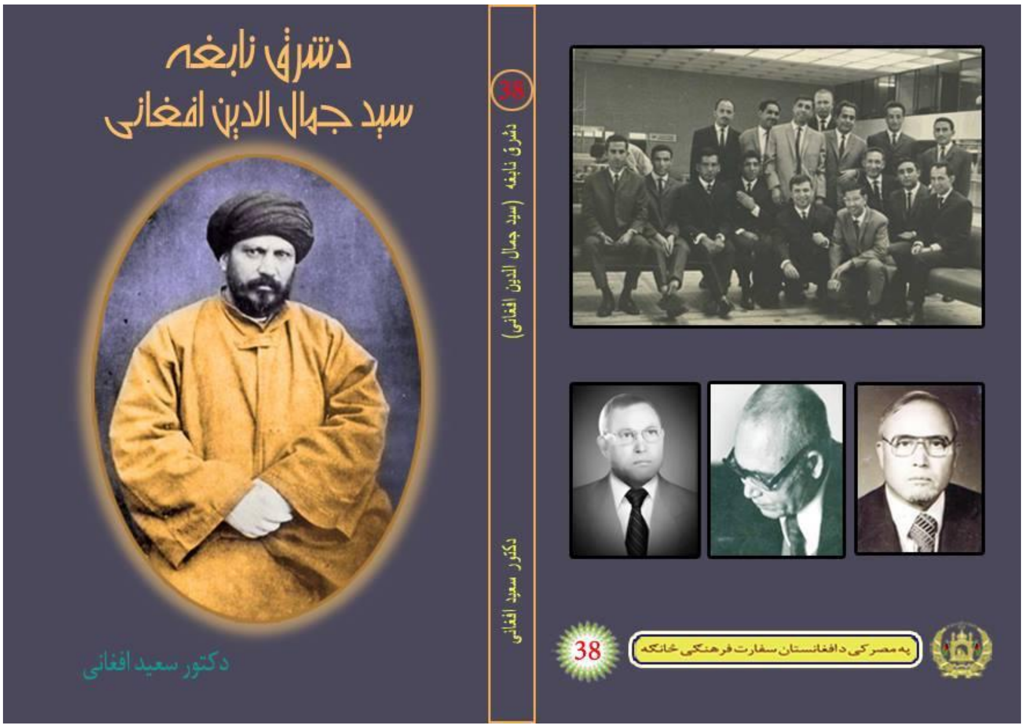

لکه چې پوهېږو د شلمي پيړۍ په دويمه نيمايي کښې ، افغانستان د ازهرپوهنتون ته محصلين د زدکړو لپاره لېږل پيل کړل، که په دقيقه توګه د هغو محصلينو ترمنځ بررسي ترسره شي ، د همغه محصلينو په ډله کښې د دکتور محمد سعيد افغاني نوم په سر کښې راځي، چې د زدکړې په وخت کښې پدې هيواد کښې په عربي ژبه د ده ليکنی هم چاپ شوئ .

د لیږل شوي محصلینو ترمنځ ځینې نومورو هم شتون درلود چې وروسته د افغانستان په سیاسي او علمي ډګرونو کښې بنه و ځلیدل چې : پوهاند غلام محمد « نیازي» ، استاد برهان الدین « رباني» ، استاد عبد رب رسول « سیاف» ، حضرت صبغت الله « المجددي» ، پوهاند عبدالسلام « عظیمي» ، پوهاند وفی الله « سمیعي» ، محمد موسی « شفیق» ، محمد صدیق « سیلاني» ، عبدالقیوم « رهبر» ، سیف الرحمن « سایف» ، عنایت الله « رشید» ، پوهاند محمد کبیر، پوهاند غلام صفدر «پنجشیري »، جوهر « صدیقي » ، پوهاند نعمت الله « شهراني » ، ډاکتر سیدجان « بیان» ، محمد ګلاب « بشار» ، پوهاند عبدالعزیز، پوهاند غلام محی الدین « دریز » او په لسګونو نور چې د خپلې دورې لایق محصلین ؤ.

د دی ځلیدلی کسانو په جمله کښې راځي، مګر د خپلې تحصیلي دورې په موده کښې چې په مصر کښې اوسیدل د عربي او مصري مخاطبانو ترمنځ یې د خپلو آثارو او تالیفاتو نشر کولو ته پاملرنه ونه کړه .

در عکس : محصلین افغانی پوهنتون الازهر جمهوری عربی مصر مورخ (روز شنبه 17سپتمبر سال 1966 در ترمینل میدان هوایی قاهره

قطار ایستاده ؛ ازراست به چپ : استاد شهید برهان الدین « ربانی » ، استاد جوهر « صدیقی » ، استاد حبیب الرحمن « جدیر» ، مرحوم دکتور محمد سعید « سعید افغانی» ، استاد مرحوم وفی الله « سمیعی» ، استاد حبیب الله « غالب » و داکتر سید جان « بیان» .

قطار نشسته ؛ از چپ به راست : استاد عبد الحکیم خان، استاد نعمت الله « شهرانی» ،استاد محمد اکبر « ضیایی »، استاد عبد الرشید « ملاخیل » ، استاد مرحوم محمد صدیق« سیلانی» ، استاد داکتر احمد « خطیبی» ، استاد یاقوت، استاد محمد حبیب « سراج» واستاد عبد الجلیل « یوسفی »

****

ځینې ځرګندوي چې یوازې دکتور سید محمد موسی « توانا» خپله د دوکتورا رساله یا تیزس په « ۱۹۷۱ م» کال کښې د « الإجتهاد و مدی حاجتنا الیوم في العصر الحاضر» تر عنوان لاندی او همدا رنګه دکتور عنایت الله « ابلاغ » خپله رساله د «امام أبوحنیفة المتکلم» تر عنوان لاندی په قاهره کې د زدکړی پای ته رسولو وروسته چاپ کړې.
دوه کتابونه چې په عربې نړی کښې خاص شهرت لرې او آن تر دی چې د « ۱۹۷۱ م » کال ځخه راپیدیخوا چې چا د اجتهاد په هکله کتاب لیکلی هرومرو د پوهاند دکتور سید محمد موسی « توانا » اثر یې د عمده مرجع او سرچینې ځخه شمیرل کیږي .

ولې دکتور محمد سعید « سعید افغاني » له دوي نه د مخه خپل مهم کتابونه لکه نابغة الشرق « په ۱۹۶۷ م » کال کښې او همدارنګه شیخ الإسلام عبد الله الأنصاری الهروي، مبادئه وآراؤه الکلامیة والروحیة په کال « ۱۹۶۸ م » کښې په قاهره کښې چاپ کړل، چې پدی لړ کښې د نورو ځخه مخکښ دي.
که ځه هم د شلمې پیړی په وروستیو او د یوویشتمی پیړی په لومړیو کښې خدای بخښلي دکتور محمد امان « صافی» خپل ځو اثار په قاهره کښې چاپ ته ورسول، ولې د ده کتور کتابونه د هغه دوري وروسته چاپ شول چې په مصر کښې هستوګنه غوره کړه او د عربې هیوادونو په پوهنتونونو کښې د استاد په توګه وظیفه ترسره کوله.
مګر د دکتور سعید افغانی ښوالی پدی کښې و چې د تحصیل په دوره کښې یې خپل کتابونه چاپ کړل او د زدکړو پای ته رسولو وروسته، افغانستان ته ولاړ .

د یادونې وړ ده چې هغه کسان چې مصر ته د زدکړو لپاره راتلل لکه : استاد برهان الدین « رباني» او داسی نور، دوې په هیواد د ننه د مجلو او ورځپانو سره د لیکنو او د همکارئ تجربه درلوده ولې د دوي ترمنځ یوازینی کس سعید افغاني ؤ چې قاهری ته د تګ ځخه مخکې د نجم المدارس مدیریت په غاړه درلود او په هغه مدرسه کښې د « النجم » په نوم جریده په« ۱۳۳۷ » هجری لمریز کال کښې د زدکوونکو د پوهې له پاره تاسیس کره، همدارنګه یې د « اخلاق » په نوم نشریه هم د حبیبیې په لیسه کښې د تدریس په وخت کښې د اساس ډبره ایښې وه تر ځو زدکوونکي لیکنی او شاعری ته تشویق کړي.

په هر ترتیب « دشرق نابغه » کتاب چې نن یې درنو لوستونکو ته وړاندې کوو د سید جمال الدین « افغاني » د پیژندنی، افکارو او نړیوالو کړنو په ډګر کښې د مهمو آثارو ځخه بلل کیږي.
د دې کتاب عربی متن هغه وخت په قاهره کښې خپور شو، کله چې د لطف الله خان « جمالي » د کتاب ژباړه د دی عنوان لاندی (جمال الدین الأسد آبادی المعروف بالافغانی کما یقدمه ابن أخته میرزا لطف الله خان) خپور شو، دغه کتاب د صادق نشأت ایراني او دکتور عبد المنعم حسنین مصریې له خوا د فارسي ځخه عربی ته وژباړل شو او د دی ژباړې ځخه هدف دا وه ترځو په سید جمال الدین حمله وکړي او د ده افغانیت د پوښتنې لاندی راوړي او همدارنګه د ده اصلي عقیده او مذهب باندی ګوزارونه وکړي، دا هغه ځه وو چې وروسته په اتیایمه لسیزه کښې ډاکتر لویس عوض هغې ته ادامه ورکړه .

ما کله چې د دکتور محمد سعید افغاني ژوندلیک د هغه نږدې دوست او ملګري پروفیسور عبدالله بختیانی « خدمتګار» په کتاب « ځو دینی ستوري» کښې مطالعه کړ په هغه ځای کښې چې وایې :

(مولوي ولاړ او دکتور راستون شو) داسې ښکاري چې هغه په دوه ځلوینت کلنې کښې مصر ته د زدکړو لپاره تللی، چې پدی عمر کښې هرځوک چې وې باید ډېر زیات لوړ همت ولرې چې د

زدکړی یوي مرحلی د انقطاع څخه وروسته، یوځل بیا تحصیل ته مخ واړوي او د زده کوونکي په چوکی کيني، لکه څنګه چي پوهیږو دکتور سعید افغاني لا د مخه خپله کورنی تشکیل کړی وه، چي څو بچیان یي هم درلودل، خو د ده لوړ همت دئ دي ته تیار کړ چي د «۱۳۴۲» څخه تر «۱۳۴۷ هجري لمریز کال» کي مصر ته راشي تر څو په اسلامي فلسفه کښي ماستري او دکتورا تر لاسه کړي .

دلته د یادوني وړ بولم هغه کسان چي د کابل د عربی دارالعلوم څخه فارغ وو، د دوی شهادت نامي په افغانستان کښي د بکلوریا سره معادله وی، مګر په مصر کښي د ازهر پوهنتون شرعی پوهنځیو سره مقایسه او لیسانس ته معادله کیدلی، له همدی کبله د دکتور سعید افغاني او د خدای بخښلي محمد موسی شفیق، شهادت نامي هم د لیسانس سره معادله او دوي په ماستري دوره کښي شامل شول .

د افغانستان د دیني مدرسو د تحصیل کچه د هغه څخه څرګندیږي چي دکتور سعید افغاني د کابل دارالعلوم کښي مخکي له دی چي په پنځم ټولګي کښي شامل شي، د هغه څخه د نحوی په علم کښي د «شرح جامي» په کتاب کښي امتحان و اخیستل شو او د بریالي کیدو وروسته د کابل دارالعلوم په پنځم ټولګي کښي شامل شو، نو هغه څوک چي د «شرح جامي» کتاب امتحان ورکړي تر څو د کابل عربی دارالعلوم په پنځم ټولګي کښي شامل شي او اته ۸ کاله نور هم درس ووايي، نو څرګندی ږي چي په هغه وخت کښي د درسي نصاب کچه په عربی دارالعلوم کښي کوم حد کښي وه .

دغه معادله چي د عربی دارالعلوم شهادت نامه په ازهر کښي په لیسانس معادله کیږي د ځینو خوښه نه وه، له همدی کبله په هغه وخت کښي په قاهره کښي د افغانستان سفارت رسمآ د ازهر پوهنتون څخه غوښتنه وکړه چي د افغانستان د دیني مدرسو شهادتنامی دي په لیسانس نه معادله کوي، بلکه هغه دي د بکلوریا سره برابر معادله کړي او برابر وګڼي.
نو کله چي دکتور سعید افغاني د دکتورا سند سره کابل ته لاړ او غوښتل یي چي د شرعیاتو په پوهنځی کښي استاد او علمي کدر وټاکل شي د کابل پوهنتون اداري هیئت د مخالفت سره مخامخ شو، ورڅخه وغوښتل شول ترڅو د ماستري او دکتورا شهادت نامي ترڅنګ د لیسانس شهادت نامه هم راوړي، د دکتور سعید افغاني له خوا داسی منطقي استدلال چي ګني د ازهر مشهور او لوی پوهنتون د ده دعربی دارالعلوم شهادت نامه په لیسانس معادله کړه، کار ورنکړ او دی پیښی د دکتور سعید افغاني په روحیه باندی منفي تاثیر وکړ چي غوښتل یي د کابل پوهنتون په چوکاټ کښي خدمت وکړي، د ټولو نه مهمه دا وه چي د کابل پوهنتون د شرعیاتو پوهنځی د یو هغه وتلي کس د تجربي څخه چي هیواد په دیني مدارسو کښي روزل شوی ؤ او درس یي ویلی ؤ او مولوي ؤ چي دکتورا یي هم واخیسته، او کولئ شول ترڅو نورو طالب علمانو له پاره نمونه وي.

ولی بدبختانه داسی ونه شول او خلک د هغه کس د تجربی نه چي هغه د لغمان د خیر آباد د عمرزیو د زدکړی مرکزونو څخه ځان د نړی مشهور او وتلي پوهنتون یعنی الازهر ته ورسؤ، محروم پاتي شو .

زه په خپله د دکتور سعید افغاني د نوم سره د شیږ ځلوبښتو کلونو راپدیخوا آشنا وم او د نن څخه ځلویښت کاله په خوا د دکتور سعید کور چي زما د مشر وړور شهید استاد سایف د کرایي کور سره نژدی ؤ او د جمعي لمونځ به مو په یو مسجد کښي ادا کولو، ډیر ځله مي دکتور سعید افغاني لیدلی همدا رنګه مي د ده زامنو هر یو :
دکتور امین الدین «سعیدی» او دکتور صلاح الدین «سعیدی» چي د ابوحنیفه په مدرسه کښي ز ما څخه دوه کاله مخکي وو پیژندل او یو ځل یي د اروابناد ډاکټر صاحب سعید افغاني لیدو او زیارت

ته هم ورغلم او زه یې د یو ځوان په توګه ډېر تشویق کړم ، د ۱۳۵۶ لمریز کال په پسرلي کښې چې د ژمي رخصتیو څخه له بدخشان نه کابل ته را وګرځیدم (د شرق نابغه) کتاب مې ولید چې د سید جمال الدین د اتیایمي کلیزې په مناسبت د « ۱۳۵۵» لمریز کال د کب میاشت کښې د بیهقي د چاپولو مؤسسي له خوا د چاپ څخه راوتلی و .

ددی کتاب د چاپ دواړه مهتممان زما دوستان ؤ، یو یې د دکتور صاحب سعید افغاني زوی ښاغلی امین الدین «سعیدی» او بل مهتمم چې د ابوحنیفه د مدرسی د مبارز او په علم مین خدای بخښلی عبدالرزاق فهیم و، چې زما له پاره د دوی نومونه د کتاب د مهتممانو په توګه بله جاذبه هم درلوده .

د (شرق نابغه) په افغانستان کښې د لوستونکو له پاره ډېر په زړه پورې او په خاص ډول یې هرکلی وشو، چې ډېر ژر یې نسخي خرڅی او بیدرکه شوی، تر دی ځایه چې لیکوال یې مجبور شو ترڅو په خپل مصرف د کتاب زر ۱۰۰۰ توکه نوری نسخي هم چاپ کړي .

مخکې د دې چې دا کتاب په دویم ځل په قاهره کښې چاپ شي د کتاب په مراجعه کولو کښې راته څرګنده شوه چې نوموړی کتاب لا هم ډېر نوي او بکر مطلبونه لرې او د لوړې علمي څیړنی څخه برخمند دی .
که چیرته پدی کتاب نیوکه وشي هغه نکتی ته به اشاره وشي چې د دی کتاب زیاتی مراجع په عربی ژبه دي، او شاید د لیکوال د وطن څخه لریوالئ لامل ګرځیدلی وي، چې د سید جمال الدین آثار په فارسی ژبه د څیړونکي او عالیقدر مؤلف سره نه وو، په خاصه توګه د سید هغه مهمی رسالئ اصلي متن یعنی(نیچریه) چې مرحوم سعید افغاني د هغه رسالی په عربی ژباړل شوي نسخي څخه ګټه پورته کړئ .
په هرترتیب دا کتاب هم د افغانستان د فکري پانګي څخه دی، چې په قاهره کښې د افغانستان سفارت د دکتور سعید افغاني قدرمن زوی ښاغلي دکتور امین الدین «سعیدی» څخه یوه نړی مننه کوې چې د کتاب کامل او تیپ شوی متن یې د افغانستان سفارت ته لیږلی دی او موږ هم پدی ویاړو چې تولو هیوادالو او په خاصه توګه د مصر په پوهنتونو کښې ځوانو محصلینو ته دا کتاب وړاندی کوو.
مخکې د دې چې دا سریزه پاې ته ورسوم لازمه ګڼم چې د خدای بخښلي دکتور سعید افغاني یوې بلی ښیګنی ته اشاره وکړم، هغه هم دا چې خدای بخښلي خپل کتاب « نابغة الشرق » چې په عربي لیکلئ ؤ، یوه لسیزه وروسته یې د خپلو خلکو په ژبه یعني پښتو ته وژباړلو، ترڅو د کتاب څخه لا زیاته ګټه پورته شي، دا پداسي حال کښې چې په زرګونه افغان محصلینو د ماسترئ او دکتورا رسالئ یا « تیزس» په بهرنیو ژبو لیکلي دي، ولي د خپلو خلکو د ګټې اخیستنی لپاره یې خپلو ژبو ته ندي ژباړلي، که چیرته دوي ټولو د دکتور سعید افغاني په لاره قدم ایښئ وای او خپل آثار یې د خپلو خلکو په ژبو ژباړلي وو، نن ورځ به د افغانستان علمي کتابونو ته په زرګونه نور علمي کتابونه هم ورزیات شوي وو .

د « شرق نابغه» د لیکوال سعید افغاني او د عالي مقام ویښوونکي « سید افغاني » اروا وې دی ښادې وي !

فضل الرحمن « فاضل »
قاهره
لیندی ۱۳۹۴ دسمبر - ۲۰۱۵ م صفر المظفر ۱۴۳۷ ق

www.said-afghani.org – بارګشت به صفحه اصلی